Journal of Social Sciences of Kahramanmaraş Sütçü İmam University
KSÜSBD
http://dergipark.gov.tr/ksusbd

ISSN 1304-8120 | **e-ISSN** 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Hutug Uul I. Yazıtındaki "ķara" ve "käräkü" Meselesi İle Alternatif Bir Okuma ve Anlamlandırma Önerisi

An Alternative Reading and Interpretation Proposal for the Issue of "ķara" and "käräkü" in Hutug Uul I.

İbrahim KEKEVİ
Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
ibrahim.kekevi@inonu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0554-1052

Öz: Eski Türk yazıtları içerisinde Moğolistan bölgesi yazıtları; yayılım alanı, envanter zenginliği ve gramatikal malzeme bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu verinin tutarlı bir biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Doğru okuma; sırasıyla ilgili dile ilişkin fonetik, morfolojik ve semantik olguları doğrudan belirleyecektir. Eski Türk yazıtları içerisinde Moğolistan bölgesi yazıtlarından olan Hutug Uul I yazıtı üzerine yapılan bu çalışmada öncelikle mevcut çalışmalar üzerinden yazıtın envanter bilgisi, farklı adlandırmaları, yazıta ait fotoğraf ve tasvirler verilmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde öncelikle genel olarak eski Türk yazıtları ve bulundukları bölgeler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra bu çalışmayla aynı doğrultuda yapılmış örnek çalışmaların bilgisine ve çalışmaya konu olan yazıtın bulunduğu Moğolistan yazıt bölgesi ve Hutug Uul yazıtı üzerine bilgiler verilmiş ve çalışmaya konu olan okumanın yapıldığı makaleden fotoğraflar paylaşılmıştır. Çalışmanın gelişme bölümü sayılan "Runik Sözcükbirimler" bölümünde okuma teklifimizi temellendirmek amacıyla "ķara" ve "käräkü" sözcükleri etimolojik, gramatikal ve yazımı açısından incelenmiştir. Ayrıca bu iki sözcüğün anlam alanları da dikkatlere sunulmuş, birtakım tarihî verilerle açıklanmıştır. Sonuç bölümünde ilk satırının transkripsiyonu ve günümüz Türkçesine aktarımı değerlendirilmiştir. Okumada ve anlamlandırmada sorunlu olarak görülen bu sözcüklerle ilgili etimolojik, fonetik ve semantik veriler, tespitler ve çıkarımlardan hareketle yeni bir okuma ve anlamlandırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Yazıtları, Okuma, Ķara, Käräkü

Abstract: Among old Turkic inscriptions, those from the Mongolia region hold a significant place in terms of their distribution area, inventory richness, and grammatical material. This data must be evaluated consistently. Correct reading will directly determine the phonetic, morphological, and semantic phenomena related to the language in question. In this study on the Hutug Uul I inscription, which is one of the Mongolian inscriptions among the old Turkic inscriptions, the inventory information, different names, photographs, and illustrations of the inscription are first provided based on existing studies. The introduction of the study first provides general information about old Turkic inscriptions and the regions where they are located. Subsequently, information is provided on similar studies conducted in line with this study, the Mongolian inscription region where the inscription in question is located, and the Hutug Uul inscription, and photographs from the article in which the reading in question was performed are shared. In the "Runic Lexemes" section, which constitutes the development section of the study, the words 'ķara' and "käräkü" are examined etymologically, grammatically, and orthographically in order to substantiate our proposed reading. Furthermore, the semantic fields of these two words are presented and explained with some historical data. In the conclusion section, the transcription

Geliş Tarihi:30.07.2024 *Kabul Tarihi:21.12.2025* *Yayın Tarihi:31.12.2025*
Atıf: Kekevi, İ. (2025). Hutug Uul I. Yazıtındaki "ķara" ve "käräkü" Meselesi İle Alternatif Bir Okuma ve Anlamlandırma Önerisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(3), 1367-1373. Doi: 10.33437/ksusbd.1524762

of the first line and its translation into modern Turkish are evaluated. Based on etymological, phonetic, and semantic data, observations, and inferences regarding these words that are considered problematic in reading and comprehension, a new approach to reading and comprehension has been developed.

Keywords: Old Turkic Inscriptions, Reading, Ḳara, Käräkü

GİRİŞ

Eski Türk yazıtları, yayılım alanı bakımından büyük ölçüde geniş Asya coğrafyasına dağılmış durumdadır. Bugün Moğolistan bölgesi başta olmak üzere; Tuva ve Hakasya bölgesinde Yenisey yazıtları, Kırgızistan coğrafyasında Tanrı dağı yazıtları, Altay coğrafyasında Dağlık Altay yazıtları ve Çin'in kuzeyinde Çin Bölgesi yazıtları olmak üzere toplamda beş bölgede gruplandırılmaktadır. Moğolistan bölgesi yazıtları, bu bölgeler içerisinde metin hacmi yüksek ve dil malzemesi açısından zengin bir yazıt envanterine sahiptir. Köktürk Kağanlığı ve Uygur Kağanlığı yazıtları bu yazıt bölgesi içerisinde yer almaktadır. Bu yazıt grupları dışında yaklaşık yüzü aşkın yazıt, bu bölgede bulunmuş ve envanterlere kaydedilmiştir (Aydın, 2018a:41-45).

Yazıt metinleri söz konusu olduğunda metinlerin mikro hacimde görülerek dikkate alınmaması yine o metinlere yapılan mikro düzeyde inceleme ve düzenlemelerin de dikkate alınmamasına neden olmaktadır. Yöntem bilgisi açısından bakıldığında eski Türk yazıtlarının okuma ve anlamlandırılması, başlıca bir öneme sahiptir. Başlıca olarak görülmesi ise nitelikli neşir ve anlamlamanın buna bağlı olarak yapılacak ses bilgisi (fonetik), biçim bilgisi (morfoloji), söz dizimi (sentaks) ve anlam bilimi (semantik) çalışmalarının niteliğini belirleyecektir. Dolayısıyla bu birikim, etimoloji çalışmaları için vazgeçilmez nitelikte olan eski metinlerden yararlanabilme durumunu da etkileyecektir.

Eski Türk yazıtları üzerine yapılan kitap düzeyinde mevcut metin neşirlerinin yanı sıra makale düzeyinde pek çok okuma ve anlamlama çalışması da yapılmıştır. Bunlar üzerine; Sertkaya'nın (2011: 27-34), E 2 - Uyuk-Arjan (Tuva) Yazıtı, (2017: 55-63), Köl Tigin (K-10)'da Geçen Öd Teŋri 'Zaman Tanrısı' ile İlgili Fiili Yaşamak 'Yaşamak' mı, Yasamak 'Tanzim Etmek, Düzenlemek' mi, Yoksa Aymak 'Demek, Söylemek' mi Okumalıyız?; Alyılmaz'ın (2013a:29:46) Yorçı Yazıtı, (2013b: 1-61) Karı Çor Tegin Yazıtı; Aydın'ın (2014: 41-46) Kök Haya (Hakasya) Yazıtı Üzerinde Yeni Okuma ve Anlamlandırmalar, (2022:7-20) Dağlık Altay Yazıtlarından Kuray I (A 4) Üzerinde Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma, (2023: 457-478) Gurvan Mandal (Moğolistan) Yazıtları - Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma; Şirin'in (2009:158-174) Hakasya Bulgusu Eski Bir Türk Mezar Taşı: Açurı (Oçurı, Ye 26) Yazıtı, (2016: 167-172) Dağlık Altay Bölgesi Yazıtları: Yeni Okuma ve Anlamlandırma Denemeleri; Şen'in (2007: 603-610) Köl Tigin Yazıtının Güneybatı Yüzünde "agışın" mı Yoksa "agısın" mı Okunmalı ? gibi pek çok sayıda makale örnek verilebilir.

Moğolistan bölgesi yazıtları içerisinde değerlendirilen Hutug Uul yazıtı ile ilgili farklı envanter bilgileri mevcuttur. Moğolistan bölgesi yazıtları için Radloff'tan (1895) günümüze çok sayıda envanter çalışması yapılmıştır. Bu envanterler içerisinde Hutug Uul yazıtı; Battulga 2005'te, Vasilyev 1976'da Hutug-ula adıyla; Bold 1983'te Xutag Uul olarak; Sertkaya 1984'te Tarihi Tespit Edilemeyenler başlığı altında Kutuk-Ula adıyla; Barutçu Özönder 2002'de Hutag Ula adıyla; Kempf 2004'de Hutag Uul adıyla; Battulga 2005'te Övörhangay Aymag'daki Yazıtlar başlığı altında Hutag uul adıyla kaydetmişlerdir; Aydın'ın bu konudaki envanter çalışmasında ise Hutug Uul / Khutuk Ula adıyla beş ayrı yazıt numaralandırılmış ve kaydedilmiştir (Aydın, 2015:55-68, 71).

Hutug Uul yazıtı üzerine Hamilton ve Tryjarski'den sonra Şinehüü ve Battulga da okumalar yapmıştır. Çalışmada Hamilton ve Tryjarski'nin okumasının esas alınmasının nedeni aynı malzeme üzerinden bu okumanın yapılmış olmasıdır. Hutug Uul yazıtının ilk satırı üzerine yapılan bu çalışmada, Hamilton ve Tryjarski'nin 1975 yılındaki neşir çalışması odak noktası olarak alınmıştır. Söz konusu çalışma, iki nedenden dolayı tercih edilmiştir. İlki çalışmada kullanılan fotoğrafların Hutug Uul yazıtının birçok fotoğrafından daha eski olması; ikincisi ise profesyonel bir biçimde çekilmiş olmasıdır. Bu noktada eski olmasının niçin tercih nedeni olduğunu açıklamak gerekmektedir. Yazıtlar, bilindiği üzere taşa kazılı materyallerdir. Yazıtların birçoğu bugün müzelerde koruma altına alınsalar dahi uzun yıllar

zamanın ve coğrafi koşulların yıpratıcı etkisine maruz kalmışlardır. Özellikle son yıllarda turistik etki de göz önünde bulundurulursa bu olasılığın arttığı açıktır.

Hutug Uul yazıtında görüldüğü gibi bugün pek çok yazıtta damga ve o nitelikte görsel sembollerin kullanımı mevcuttur. İletişim amacıyla nakşedilmiş olması öncelikle onları dil biliminin ve Türkoloji'nin konusu yapmaktadır; ancak bu damga ve semboller yalnızca Türkologlar'ın değil; aynı zamanda kültürbilimcilerin ve tarihçilerin de ilgilenmesi gereken veri kaynaklarıdır.

Hamilton ve Tryjarski, çalışmalarında kullandıkları Hutug Uul fotoğrafı için; D Lauer tarafından yapılan çalışmadan alındığını, kalitesinin iyi olduğunu ve kendilerinin bizzat göremediği yazıt malzemesinin bu iyi yapılmış kaydı üzerine çalışılabileceğini belirtirler (1975:172). Hutug Uul yazıtı üzerine ulaşabildiğimiz en eski çalışma Hamilton ve Tryjarski'nin çalışmasıdır. Çalışmalarında Hutug Uul için Dietmar Lauren'in çalışmasındaki Hutug Uul yazıtına ait biri normal ve diğeri rötuşlanmış iki fotoğrafını vermektedir. Aşağıdaki görsel Hamilton ve Tryjarski'nin çalışmasından alınmıştır.

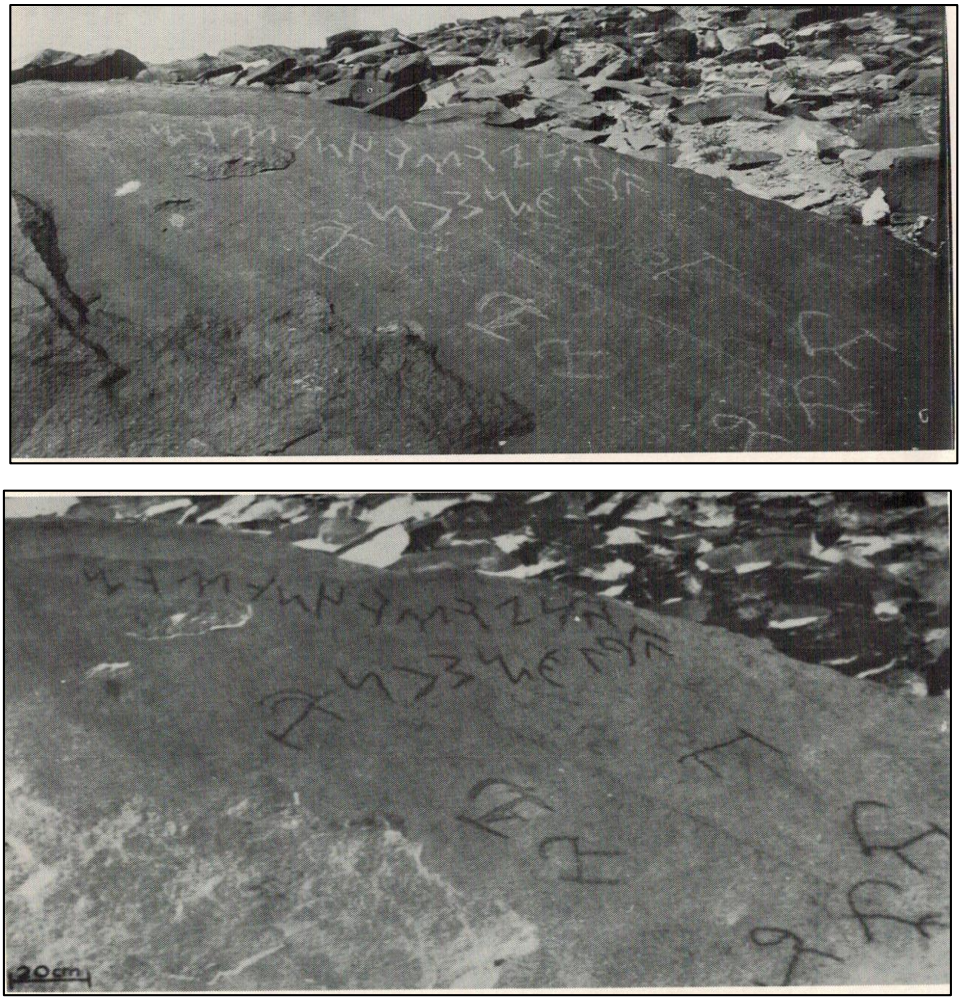

Foto 1. ve 2. Hutug Uul yazıtına ait fotoğraflar. 1: normal, 2: Dolgulu (Hamilton, Tryjarski; 1975:172).

Hamilton ve Tryjarski söz konusu fotoğraf üzerinden bir taş yüzey üzerine kazınmış 20 Orhun harfinden oluşan bir yazıt görüldüğünü, işaretlerin, sırasıyla on iki ve sekiz işaretten oluşan iki sıra halinde, biri diğerinin altında, yatay olarak düzenlendiğini, daha eski bir döneme ait olan taştaki bir bozulma, oymacıyı 1. satırdaki yazının yönünü (en az dört işaretle) değiştirmek zorunda bıraktığını, daha kısa olan 2. satır, keçi ailesinden bir hayvanın, muhtemelen teke ya da yaban keçisinin iki boynuzlu şematik bir tasviriyle geçildiği gözlemlerini yaparlar (1975:173).

Söz konusu görsel materyale dayanarak Hamilton tarafından şu okuma yapılmıştır:

Qara käräkü teŋriken

At yeg inänč-čor

(Hamilton, Tryjarski; 1975:174)

Çalışmada, ķara sözcüğü “aRk” ve käräkü olarak okunan sözcük “üKarK” runiformlarıyla yazılmıştır. Cümleye “kara çadırların göksel hükümdarı” anlamı verilmiştir. Hamilton, käräkü için ķara sözcüğüyle birlikte kär- (ger-) fiilinden türeme tespitini yapar. Ķara käräkü, "kara çadır(lar)" terimini etnik bir isim olarak değerlendirir. Bunun yanı sıra henüz tanımlanmamış bir isim olduğunu da ekler. Siyah renk temel anlamındaki “qara”nın sadece Kuzey'i değil, özellikle “qara bodun”da olduğu gibi alt sınıfları da sembolize ettiğini belirtir (Hamilton, Tryjarski; 1975:175).

RUNİK SÖZCÜKBİRİMLER

Ķara Sözcüğü

Yazıtta ele alınan satırda geçen ilk sözcük ‘kara’, anlam alanı bakımından birçok farklı açıdan ele alınabilecek bir sözcüktür. Clauson sözlüğünde ‘kara’ sözcüğü için başta ‘siyah’ anlamını vermekle birlikte kara bodun, kara kamag bodun, kara baş tabirlerinden hareketle genellikle aşağılayıcı ve sıradanlık anlamı veren bir niteleyici olduğu yönünde görüş belirtir(ED:643). Bunun yanı sıra Karahanlı hükümdarlarının ünvanlarını işaret ederek Buğra Kara Han örneğini verir (ED:644).

Şirin, ilgili çalışmasında ‘kara’ maddesi için ‘kara, siyah’ anlamıyla renk adı olarak ırmak, göl, çöl gibi coğrafi unsurların betimlenmesinde kullanıldığı örneklerini verir. Ayrıca ‘doğuştan veya hükümdar buyruğuyla bazı ayrıcalıklara sahip olan ve özel ünvanlar taşıyanların dışındaki kişiler, avam halk’ bilgisini paylaşmaktadır (2016:266, 395). Hoyto Tamır XVIII’de ‘ķara tegin’ (Aydın: 2018b:81) sözcüğün bir ünvan olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kara ünvanı ve Karahanlılar üzerine yaptığı çalışmasında ‘kara’ sözcüğünün anlamına ilişkin Gömeç, ‘kara’ ünvanına ilişkin tarihsel bir perspektiften durumu ele alır: “Bilindiği gibi tarihimizde gerçek manada büyük, pek çok hakanın ünvanı “kara”dır. Bir kere Oguz Kagan’ın babası, Uygur Türkçesi ile yazılmış olan Oguznâme’ye göre Ay Kagan iken, Batı Türklerinin rivayetlerinde Kara Han’dır. Mesela Kök Türk Kaganlığının kurucusu olan Bumın’ın herhalde büyük oğlu Kara Kagan (552-553) ünvanını taşımakla beraber, devletin batısını teşkil eden ve On Okların idarecisi durumunda olan, İstemi’nin 576’da ölümünden sonra babasının vazifesini üstlenen oğlu Tardu’nun ünvanı da Kara Çor’dur. Hatta 16. asırda bile Safevi hanedanlığının temel oymaklarından birisini teşkil eden Ustaclu beylerinden birinin adı da Kara Han’dır”(Gömeç, 2010:31).

Gömeç, Kara Hanlı adı açısından bu sözcüğün, Türk devlet teşkilatına göre, kuzeyi gösterdiği ve eski Türklerdeki “kara” ünvanlı beylerin büyük, asil, yüce kişiler oldukları çıkarımını yapmaktadır (Gömeç 2010:32).

Nalbant ve Ağca, kara kamag bodun ifadesi üzerine yaptıkları çalışmada: “Türk töresi” için genel bir kabul varken ve görgü kuralları da halkın ortaklaşa belirlediği bir davranışlar bütünü iken bütün halk (*bodun*) için “töre ve usul bilmez”, “görgüsüz” gibi sıfatların kullanılması beklenmez. “Hareketi başıboş ve doğası birbirini tutmayan”lar halk içindeki aykırı ve istisna kişilerdir, burada yine halk vicdanının belirlediği “kurallar bütününe” uymama durumu vardır. Dolayısıyla *ķara (kamag/„am) bodun* eşdizimliliğinin olumsuz anlamlarda bütün halkı ya da halkın büyük bir bölümünü kapsayacak “avam halk, alt tabaka” anlamında kullanılmadığı ortadadır.” açıklamasını yapmaktadırlar (2020:227).

Yazıtın ilk sözcüğü olan ‘ķara’nın, öncelikle yazımındaki ikinci hece vurgusu ve eski Türkçe dönemi kaynaklarından Karahanlılar dönemi olan orta Türkçe kaynaklarına varıncaya kadar birçok farklı anlamda kullanılmış olduğu dikkate alınmalıdır. Anlam alanına bakıldığında sözcüğün temel anlamının ötesinde kültür kodlarından kaynaklanan anlamların verildiği görülmektedir. Bu da ‘ķara’ için yoruma açık bir durum ortaya çıkarmaktadır. Böyle durumlarda en güvenilir çözümleme için cümle içi bağlam dikkate alınmalıdır.

Käräkü Sözcüğü

Sözlüklere bakıldığında, Clauson’un ‘kafes, ahşap çerçeve’ anlamı verdiği görülmektedir(ED:744a). Doerfer, ise "kafes, ızgara, yurt çerçevesi"(TMEN III:1629) yerine, DLT’de

olduğu gibi "çadır" anlamına gelmesi gerektiğini belirtir. Öncelikle 'käräkü' olarak ikinci hece ünlüsü olmadan yazılan sözcüğü değerlendirmek gerekmektedir. Sözcük, Bilge Kağan yazıtının doğu yüzünün ilk satırında şu şekilde geçmektedir:

İlk okuyuşlardan birini yapan Radloff, '*tokuz oguz ödüzki är külük bägläri budunı'* şeklinde okumuş ve 'er külüg' olarak okuduğu kısım için 'seçilmiş kahramanlar' anlamını vermiştir (1895:43). Açıkgöz, ilgili satırı '*tokuz oguz kidiz kerekülüg begleri bodunı'* olarak okumuş ve "Dokuz Oğuz keçe çadırlı beyleri milleti" anlamı vererek sözcüğü, 'keçe çadırlı' ibaresiyle karşılamıştır (1994:10). Tekin tarafından yapılan neşirde ise ilgili sözcüğe 'çadırlı beyleri' anlamı verilmiştir (2003: 63). Aydın, *'[al]tı sir tokuz oguz, ėki ediz kerekülüg begleri bodunı*: Altı Sirler Dokuz Oğuzlar , Kerekülüg Beyleri (ve) halkı' şeklinde bir okuma ve anlamlandırma yapmıştır (2016:79).

Sözcükle ilgili bir başka çalışmasında Aydın; 'Bilge Kağan Yazıtı Doğu yüzü 1. satırında geçen *kerekülüg* kelimesi "çadırlı, göçebe" olarak çevrilmekteydi. Altı Sir'lerden başlamak suretiyle bu bölümde Türk boy veya topluluk adları sayılmaktadır. "Altı Sirler, Dokuz Oğuzlar, İki Edizler, Çadırlı beyleri, milleti" şeklinde yapılan bir çeviri boy adı sıralamasındaki sırayı bozmakta, cümlenin anlamını tam olarak ifade edememektedir.' açıklamasını yapmıştır(2005:28).

Aydın'ın 'bir boy' adı olarak değerlendirdiği sözcüğe;; Ölmez tarafından 'çadırlı beyleri'(2021:141) anlamı verilmekle birlikte (?) işareti konularak anlamlandırmaya şerh düşülmüş; Şirin, çalışmasında 'çadır' anlamını vermiştir(2016:340).

Battulga, yazıtın ilk satırındaki söz konusu sözcüğün okunuşunda kärkü / käräkü karşılıklarını önermekle birlikte sözcüğü 'çadır olarak anlamlandırır (2022:194). Battulga'nın çalışmasında aktardığı üzere Şinehüü; kärkü okuyuşunun yanında körkü karşılığını da ihtimal dahilinde tutmaktadır (2022:193).

Hoyto Tamır (XV) 5. Satırda 'körki' sözcüğü 'güzellik' anlamında kullanıldığı görülmektedir.(Aydın, 2018b:79-80)(Sertkaya, Harcavbay, 2001:340).

Irk Bitig'in faksimilesinde 18. Falda geçen ve çadır anlamında kullanılan kerekü sözcüğünün yazımında ünlü ikinci hecede "kärākü" şeklinde kullanıldığı görülür. (Yıldırım, 2017:170).

Dankoff'un DLT üzerine yaptığı çalışmasında käräkü sözcüğünün kärākü şeklinde ikinci ünlüsünün uzun olduğunu yani yazılışta ünlünün ikinci hecede kullanıldığı görülmektedir (1985:103).

Yazıtın ikinci sözcüğü olan 'käräkü' için tıpkı 'ḳara' sözcüğünde olduğu gibi yazımındaki ikinci hece vurgusunun olmayışı; ancak 'çadır' anlamında kullanılan 'käräkü'nün tam tersi oluşu ve anlam alanı için yapılacak çözümleme dikkate alınmalıdır. Cümle içi bağlam 'ḳara' ile birlikte dikkate alındığında alternatif okumaya gidilmesi gereken sözcük 'käräkü' olmalıdır.

SONUÇ

Satırın doğru değerlendirilmesi adına öncelikle üç sözcükten oluşan satırdaki son sözcük ve yazımının doğruluğundan daha emin olunan *teŋriken* sözcüğü göz önünde bulundurulmalıdır. Eski Türk yazıtları içerisinde 'haşmetmeap, majeste', anlamlarına gelen *teŋriken*, (Şirin, 2016:372) sözcüğü bir ünvan olarak kullanılmıştır. Yazıtın ilk satırında geçen 'kara' sözcüğü ele alınacak olursa elde edilen veriler doğrultusunda sosyolojik anlamı açısından birbirine zıt düşebilecek şekilde hem halk, avam takımı için hem de yönetici ünvanı olarak kullanıldığı görülmektedir. Anlam bütünlüğü açısından bir ünvan grubunu tamamlayacak şekilde kullanılmış olmalıdır. Aynı doğrultuda 'käräkü' olarak okunan sözcükte hem cümle içi anlam hem de bir yazım sorunu vardır. Diğer iki sözcük göz önüne alındığında bu sözcüğün daha muhtemel bir doğru okunuşu 'körkü' (ihtişam, güzellik) biçiminde olmalıdır. İkinci sözcük yazıtlarda öncelikle Bilge Kağan yazıtında karşımıza çıkmaktadır. Burada da käräkü şeklinde ikinci hece ünlüsü olmadan yazılan sözcüğün 'çadır'dan ziyade bir boy/kabile adı olması muhtemeldir. İkinci sözcüğün käräkü okunuşundaki bir diğer mesele, öncelikle 'çadır' anlamına gelen bu sözcüğün ikinci hece ünlüsünün yukarıda ilgili yerde de belirtildiği üzere uzun olmasıdır. Hutug Uul'da kärākü olması gereken sözcük käräkü şeklinde yazılmıştır. Tüm Türk-runik harfli metinler için iddia edilemese dahi birçok yazıtta karşılaştığımız; 'vurgunun ikinci hecede olması durumu' Hutug Uul yazıtının fonetiği

için geçerlidir. Hutug Uul'daki ilk sözcüğün 'karā' şeklinde yazılması durumu da bu doğrultuda käräkü değerlendirilirken dikkate alınmalıdır.

Dolayısıyla ilk satır; '*ḳarā körkü teŋriken*' ; Kara ihtişamlı majesteleri/göksel hükümdar şeklinde okunup anlamlandırılabilir. Bu doğrultuda yazıtın ilk satırı olarak değerledirilen kısım bir ünvan grubu olarak değerlendirilmelidir. Eski Türk yazıtları içerisinde çok sayıda küçük yazıtın ad, ünvan ve ünvan grubu içeren metin örnekleri olduğu da yazıt neşirlerinde açıkça görülmektedir.

KISALTMALAR

DLT: Dîvânu Lugati't-Türk

ED: An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish

TMEN: Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen

KAYNAKÇA

Açıkgöz, H. (1994). Bilge Kağan Yazıtının Doğu Yüzünün İlk satırında (i)ki (e)d(i)z k(e)r(e)kül(ü)g mü Yoksa kid(i)z k(e)r(e)kül(ü)g 'keçe çadırlı' mı Okunmalı?", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1-10.

Alyılmaz, C. (2013a). Karı Çor Tegin Yazıtı, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2/2, 1-61.

Alyılmaz, C. (2013b). Yorçı Yazıtı, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2/3, 29-46.

Aydın, E. (2005). Kerekülüg Begleri, Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armağanı, International Journal of Central Asian Studies, Volume 10-1.

Aydın, E. (2014). Kök Haya (Hakasya) Yazıtı Üzerinde Yeni Okuma ve Anlamlandırmalar, Gazi Türkiyat Dergisi, 14, 41-46.

Aydın, E. (2015). Moğolistan'daki Runik Harfli Eski Türk Yazıtlarının Envanter Sorunları ve Bir Numaralandırma Denemesi, Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya, Mirsultan Osman'ın Doğumunun 85. Yılına Armağan, Konya, Kömen Yayınları.

Aydın, E. (2017). Orhon Yazıtları, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Aydın, E. (2018a). Taşa Kazınan Tarih – Türklerin İlk Yazılı Belgeleri, Kronik Yayınları.

Aydın, E. (2018b). Uygur Yazıtları, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Aydın, E. (2022). Dağlık Altay Yazıtlarından Kuray I (A 4) Üzerinde Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma, Journal of Turkic Studies, 6/1, 7-20.

Aydın, E. (2023). Gurvan Mandal (Moğolistan) Yazıtları - Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma. Journal of Turkology, 33(2), 457-478.

Bold, L. (1983). BNMAU-d ertniy türeg biçgiyn dursgalıg sudalsan baydal. Şinjleh Uhaanı Akademiyn Medee, 3, 65-87.

Battulga, T. (2005). Mongolın runi biçgiyn baga dursgaluud. Ulaanbaatar.

Battulga, T. (2022). Mongolın Runi Biçgiyn Dursgalın Şine Sudalgaa. Mongolın Töv, Umard Büs Nutag Dah' Runi Biçgiyn Dursgal. Ulaanbaatar: Mongol Ulsın İh Surguul'.

Barutçu Özönder, S. (2002). Eski Türklerde Dil ve Edebiyat. H. Celal Güzel – Kemal Çiçek – Salim Koca (Yay.): *Türkler*, c. 2, Ankara: Yeni Türkiye, 481–501.

Clauson, Sir, G. (1972), An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish, Oxford.

Dankoff, R. (1985). Compendium of the Turkic Dialects, Part III, Printed at Harvard University Office of the University Publisher, Washington D.C.

Doerfer, G. (1967). Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Band: III. Franz Steiner Verlag.

Gömeç, S. (2010). Kara Unvanı ve Kara Hanlıların Menşei Üzerine. History Stutes, 2(2).

Kempf, B. (2004). Old–Turkic runiform inscriptions in Mongolia: An overview. Turkic Languages, 8/1, 41–51.

Nalbant, M. V., Ağca, M. (2020). 'kara (kamag) bodun' İfadesinin Eşdizimlilik Bakımından Bağlam Analizi ve Metinlerarasılığı, Uluslararası Bilge Tonyukuk Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Ölmez, M. (2021): Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Bilgesu Yayıncılık.

Radloff, V. (1895). Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, St-Petersburg.

Sertkaya, O. F., (1984). Köl Tigin Kitâbesinin Dikilmesinin 1250. Yıl Dönümü Dolayısı İle Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ndeki Köktürk Harfli Metinler Üzerinde Yapılan Arkeolojik ve Filolojik Çalışmalara Toplu Bir Bakış. Belleten XLVII/185, 67–85.

Sertkaya, O. F., Harcavbay, S. (2001). Hoyto Tamir 'dan Yeni Yazıtlar. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 48(2000), 313-346.

Sertkaya, O. F., (2011). E-2 Uyuk Arjan (Tuva) Yazıtı, Turkish Studies, Sayı: 6/1, 27-34.

Sertkaya, O, F, (2017). Köl Tigin (K-10)'da Geçen Öd Teŋri 'Zaman Tanrısı' ile İlgili Fiili Yaşamak 'Yaşamak' mı, Yasamak 'Tanzim Etmek, Düzenlemek' mi, Yoksa Aymak 'Demek, Söylemek' mi Okumalıyız?, Journal of Turkic Studies, 1/2, 55-63.

Sinehüü, M. (1976). Hıitag uulyn türeg bičees. Sinzleh Uhaany Akademijn Medee 1976:4, 36-41.

Şen, S.(2007). Köl Tigin Yazıtının Güneybatı Yüzünde Agışın Mı Yoksa Agısın Mı Okunmalı ?, Journal of Turkish Studies, 2/2, 603-610.

Şirin, H. (2016). Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şirin, H. (2016). Dağlık Altay Bölgesi Yazıtları: Yeni Okuma ve Anlamlandırma Denemeleri (Runic Inscriptions of the Altai Republic: Re-reading and Re-interpretation Attempts). Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi(42), 167-172.

Tekin, T. (2003). Orhon Yazıtları, İstanbul, Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi:1.

Tryjarski E. Hamilton J,H. (1975). L'inscription torque runiforme de Khutuk-ula,-Journal Asiatique, Paris.

User, H. Ş. (2009). Hakasya Bulgusu Eski Bir Türk Mezar Taşı: Açurı (Oçurı, Ye 26) Yazıtı. Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 10(17), 158-174.

Vasilyev, D. D. (1976). Pamyatniki Tyurkskoy runiçeskoy pis'mennosti Aziatskogo areala. Sovyetskaya Tyurkologiya 1976/1, 71–81.

Yıldırım, F. (2017). Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları.